

Investigating the Familiarity of Seminary Students with the Concept of Guardianship of the Jurist, Emphasizing Imam Khomeini's Political Ideology (Case Study: Seminary Students in the City of Qom)

Ali Akbari Moallem^{ID}

Assistant Professor, Research Institute of Islamic Sciences and Culture; a member of the Seminary Political Studies Association, Qom, Qom, Iran. enghelabe.eslamii@gmail.com

Abstract

This research aims to examine the level of familiarity of seminary students with the concept of Guardianship of the Jurist, emphasizing Imam Khomeini's political ideology. The research method is survey-based, and data were collected through a questionnaire and analyzed using SPSS software. The findings indicate that the level of students' familiarity with various dimensions of Guardianship of the Jurist, including its concept and background (75/75), foundations, conditions, duties, and powers (65/11), performance (62/95), the constitutional law (44/14), and sources (22/04), averages around 54%. Three demographic variables, namely gender, citizenship, and place of residence, do not significantly affect students' familiarity with the concept of Guardianship of the Jurist. However, five demographic variables—marital status, age, educational level, place of study, and years of study—significantly impact students' familiarity. The level of familiarity of students with the core aspects of Imam Khomeini's ideology related to the Guardianship of the Jurist is excellent. Still, the familiarity level is weak for those aspects receiving limited attention.

Keywords: Political Ideology, Imam Khomeini, Seminary Students, Guardianship of the Jurist, Jurist Guardian, Seminaries.

Received: 2022-03-02 ; Received in revised form: 2022-03-25 ; Accepted: 2022-04-09 ; Published online: 2022-04-14
<https://doi.org/10.22034/sm.2023.549892.1848>

© the authors

<http://sm.psas.ir/>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

بررسی میزان آشنایی طلاب حوزه‌های علمیه با موضوع ولایت فقیه با تاکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی (مطالعه موردی: طلاب شهر قم)

علی اکبری معلم

استادیار، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی؛ و عضو انجمن مطالعات سیاسی حوزه، قم، ایران.
enghelabe.eslamii@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی میزان آشنایی طلاب حوزه‌های علمیه با موضوع ولایت فقیه با تاکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی است. روش تحقیق پیمایشی بوده و داده‌ها از طریق پرسشنامه گردآوری و با کمک نرم‌افزار spss تحلیل شدند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان آشنایی طلاب با ابعاد مختلف ولایت فقیه، در مفهوم و پیشینه ۷۵٪، در مبانی، شرایط، وظایف، و اختیارات ۶۵/۱۱٪ در عملکرد ۶۲/۹۵٪، در قانون اساسی ۴۴/۱۴٪، در منابع ۲۲/۰۴٪ و در مجموع حدود ۵۴٪ درصد است که متوسط ارزیابی می‌شود. سه متغیر زمینه‌ای جنسیت، تابعیت و محل سکونت در میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه مؤثر نبوده است، ولی پنج متغیر زمینه‌ای وضع تأهل، سن، سطح تحصیلی، محل تحصیل و سنوات تحصیلی طلاب در میزان آشنایی آنان تأثیرگذار است. میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه در آن دسته از گویه‌هایی که جنبه محوری داشته و از اصول اساسی اندیشه امام خمینی در موضوع ولایت فقیه به حساب می‌آید، در حد عالی است؛ اما آن دسته از گویه‌هایی که به صورت محدود مورد توجه هستند، در حد ضعیف است.

واژه‌های کلیدی: اندیشه سیاسی، امام خمینی، طلاب، ولایت فقیه، ولی فقیه، حوزه‌های علمیه.

استاد به این مقاله: اکبری معلم، علی (۱۴۰۲). بررسی میزان آشنایی طلاب حوزه‌های علمیه با موضوع ولایت فقیه با تاکید بر اندیشه سیاسی امام

خمینی (مطالعه موردی: طلاب شهر قم). سیاست متعالیه، ۱۱(۴۰): ۲۰۱-۲۲۰. <https://doi.org/10.22034/sm.2023.549892.1848>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۱؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۰۱/۰۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۰؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۱/۲۵

© the authors

<http://sm.psas.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

امام خمینی با تبیین نظریه ولایت فقیه، شرایط اجتماعی را برای تغییر نظام شاهنشاهی فراهم کرد؛ طلاب طرفدار اسلام سیاسی در گسترش نظریه ولایت فقیه و در جلب افکار مردم، تلاش‌های موثری انجام دادند که منجر به پیوستن مردم به نهضت اسلامی امام خمینی و به دنبال آن، پیروزی انقلاب اسلامی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی ایران با محوریت ولایت فقیه شد. بی‌تردید، از عوامل استمرار حاکمیت اسلام سیاسی، کوشش مداوم طلاب در حفظ و انتقال نظریه ولایت فقیه به نسل جدید است که لازمه آن، آگاهی سیاسی است. اساساً انقلاب اسلامی با آگاهی مستمر نیروهای اجتماعی همراه بوده و با جلب نظر مردم به حیات خود ادامه داده است و تداوم این امر مورد تأکید امام خمینی نیز قرار داشت (امام خمینی، ۱۳۷۸: ج ۱۳، ص ۵۳۴؛ ج ۱۱، ص ۲۲۳؛ ۱۳۹۳، ص ۷۶). بدیهی است برای حفظ نظام، بایستی باور کانونی نظام یعنی ولایت فقیه را حفظ و به نسل جدید منتقل کرد؛ چراکه با انجام جامعه‌پذیری سیاسی و افزایش شناخت و آگاهی سیاسی می‌توان از استواری قوانین، استمرار قدرت سیاسی و اطاعت مردم از نظام (مک‌آیور، ۱۳۴۴: ص ۲۲، ۹۲، ۹۶) و افزایش مشارکت سیاسی شهروندان (کمالی، ۱۳۷۴: ص ۴۶) از جمله طلاب برخوردار شد. اکنون دغدغه این است که آیا طلاب نسبت به باور کانونی نظام از شناخت کافی برخوردارند؛ تا بتوان به استمرار حمایت آگاهانه آنان از نظام و حفظ و انتقال اعتقاد به ولایت فقیه، اطمینان یافت؟ با عنایت به اینکه شناخت و نظام ارزشی، مرجع رفتار انسان است (توسلی، ۱۳۶۹: ص ۲۳۰) و مرحله آشنایی، پایه التزام و کردار انسان به حساب می‌آید، بنابراین، ضرورت دارد میزان آشنایی و جنبه‌های قوت و ضعف مبلغان ولایت فقهی با ابعاد ولایت فقیه مورد بررسی قرار گیرد.

پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با موضوع ولایت فقیه در ابعاد مختلف (مفهوم، پیشینه، مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات، شبهات، عملکرد و منابع ولایت فقیه) چقدر است؟

با بررسی پیشینه تحقیق حاضر روشن شد که در این موضوع با رویکرد جامعه‌شناسی سیاسی و با تأکید بر اندیشه امام خمینی، بویژه با شاخص‌بندی ابعاد موضوع ولایت فقیه، پژوهش‌های اندکی وجود دارد؛ از جمله مقاله «بررسی میزان آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با فلسفه سیاسی امام خمینی (اکبری معلم، ۱۳۹۳: ص ۸۱)، مقاله «بررسی میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در چهار دهه جمهوری اسلامی ایران» (اکبری معلم، ۱۴۰۰ الف) و مقاله «بررسی میزان آشنایی طلاب با شرایط، وظایف و اختیارات ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه امام خمینی» (اکبری معلم، ۱۴۰۰: ص ۱۴۰). وجه

تمایز این پژوهش با مقالات مذکور این است که تحقیق حاضر متکفل بررسی میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه در مجموع شاخص‌های مربوط به مفهوم و پیشینه، مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات، عملکرد، منابع و شبهات پیرامون موضوع ولایت فقیه است؛ اما مقالات یاد شده متکفل بررسی شاخص خاصی از مجموع شاخص‌های مربوط به موضوع ولایت فقیه هستند. همچنین پیرامون موضوع ولایت فقیه تاکنون ده‌ها اثر در قالب کتاب و مقاله به صورت مستقل و غیرمستقل توسط اشخاص حقیقی و حقوقی منتشر شده است؛ که تاکیدشان بر ابعاد نظری فلسفه سیاسی و فقه سیاسی است؛ اما وجه تمایز این تحقیق با آثار گذشته پیرامون ولایت فقیه، توجه به بُعد جامعه‌شناسی سیاسی و شاخص‌بندی موضوع ولایت فقیه و بررسی میزان آشنایی طلاب با ابعاد مختلف موضوع ولایت فقیه با محوریت اندیشه امام خمینی، به روش پیمایشی است. این نوع تحقیقات در حوزه‌های علمیه کاملاً جدید بوده و با نوآوری در تبیین وضع موجود و ارائه راهکار برای حصول به وضع مطلوب توأم است.

در این راستا، هدف پژوهش حاضر بررسی میزان آشنایی یا عدم آشنایی طلاب با ابعاد مختلف ولایت فقیه است. چارچوب نظری تحقیق، رویه جاری فقها و صاحب‌نظران مسلمان بویژه امام خمینی در بررسی مباحث مربوط به موضوع ولایت فقیه است.

۲. روش تحقیق

روش پژوهش حاضر روش تحقیق پیمایشی^۱ است. دلیل بهره‌گیری از روش پیمایشی در این پژوهش، آن است که جمع‌آوری داده‌ها از جمعیت گسترده‌ای صورت می‌گیرد و محل اجرای پژوهش نیز وسیع است و پژوهشگر با مشاهده تغییر ویژگی در واحدهای تحلیل^۲ و دنبال کردن تغییرات دیگر (دواس، ۱۳۹۰: ص ۱۵)، درصد فهم میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه می‌باشد. در واقع با اجرای پیمایش توأم با دقت در شاخص‌ها، پرسش‌نامه، کیفیت تکمیل پرسش‌نامه و تحلیل درست آن‌ها، می‌توان بر یافته‌ها و نتایج تحقیق مطمئن شد.

1. Survey research method

۲. واحدهای تحلیل، واحدی است که از آن اطلاعات به دست می‌آوریم و خصوصیاتش را توصیف می‌کنیم. معمولاً در تحقیق پیمایشی، واحد تحلیل، فرد است؛ طلابی که با پرسش از آن‌ها، میزان آشنایی آن‌ها را با موضوع ولایت فقیه به دست آورده، و تحلیل می‌کنیم.

همچنین از روش کتابخانه‌ای و ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. یعنی مباحث نظری با مطالعه و فیش برداری از آثار امام خمینی و سایر صاحب‌نظران اسلامی صورت گرفت و شاخص‌های موضوع ولایت فقیه در پنج دسته (مفهوم و پیشینه؛ مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات و شبهات؛ ولایت فقیه و قانون اساسی؛ عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران؛ منابع پیرامون موضوع ولایت فقیه) ساماندهی شد؛ سپس گویه‌هایی که نشان‌دهنده هر یک از شاخص‌ها باشند، تعیین شدند. پرسش‌نامه متناسب با شاخص‌ها و گویه‌های مربوطه، با ذکر ضرورت و هدف پرسش‌نامه شامل تعدادی سوال بسته پاسخ از نوع مقیاس لیکرت تهیه شد. گویه‌های مثبت از ۵ تا ۱ یا از ۳ تا ۱، و گویه‌های منفی از ۱ تا ۵ یا از ۱ تا ۳ کدگذاری شدند. نمره کل هر آزمودنی برابر مجموع نمره‌های مثبت و منفی گزینه‌ها است. تکنیک اعتبار صوری، برای سنجش اعتبار پرسش‌نامه مورد استفاده قرار گرفت و از تکنیک آلفای کرونباخ برای سنجش ضریب پایایی (ثبات) پرسش‌نامه استفاده شد. نتیجه آزمون پایایی و مقدار آلفای به دست آمده برای مقیاس‌های تحقیق و میانگین آن بیش از ۷۵ درصد بدست آمد که نشان‌دهنده پایایی بالا است.

جمعیت آماری پژوهش شامل طلاب مرد و زن بین سنین ۱۸ تا ۷۰ ساله بوده که در چهار سطح یک، دو، سه و چهار حوزوی در سال ۱۳۹۹ در حال تحصیل و فعالیت‌های علمی و تبلیغی بوده‌اند. جامعه آماری پژوهش بر مبنای فرمول نمونه‌گیری کوکران^۱، ۳۸۳ نفر تعیین شد:

$$n = \frac{100000 \times (1/96)^2 \times 0.25}{100000 \times (0.05)^2 + (1/96)^2 \times 0.25} = 383$$

اما به دلیل اهمیت موضوع و برای بالا بردن ضریب اطمینان، تعداد نمونه به ۱۱۰۹ نفر افزایش داده شد. توزیع حجم نمونه آماری طلاب به شرح جدول (۱) است.

جدول ۱- توزیع حجم نمونه آماری

جمع	تعداد طلاب در سطوح تحصیلی							
	سطح چهار		سطح سه		سطح دو		سطح یک	
	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد
۱۱۰۹	۲۹	۱۷۸	۷۳	۳۹۵	۷۱	۲۵۲	۲۱	۹۰

میزان آشنایی طلاب با ابعاد ولایت فقیه بدین صورت طبقه‌بندی و ارزیابی شده است که: کسب امتیاز ۵۰ به پایین ضعیف، ۵۰ تا ۶۰ متوسط، ۶۰ تا ۸۰ خوب و ۸۰ تا ۱۰۰ عالی. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل آماری داده‌های کمی اعم از یک، دو و چند متغیره آماری و با استفاده از تکنیک‌های تحلیل آماری انجام شده است.

۳. چارچوب مفهومی

در ادامه برخی از مفاهیم تحقیق به اختصار تعریف می‌شوند:

۳-۱. آشنایی

مفهوم آشنایی در لغت به اطلاع، آگاهی و شناخت معنا شده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۱، ص ۱۱۰؛ انوری، ۱۳۸۱: ص ۱۱۷؛ عمید، ۱۳۶۳: ج ۱، ص ۴۷). در این تحقیق، همان معنای لغوی آشنایی مد نظر قرار گرفت؛ یعنی طلاب به چه میزان از موضوع ولایت فقیه در ابعاد مختلف شناخت و آگاهی دارند.

۳-۲. طلاب حوزه علمیه

طلاب حوزه علمیه به مجموعه‌ای از افراد اطلاق می‌شود که در مدارس، مراکز و موسسات آموزشی و پژوهشی تحت پوشش مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه و یا به صورت آزاد در شهر قم به تحصیل دروس حوزوی منبعث از قرآن و اهل بیت (ع)، و انجام پژوهش و تبلیغ باورهای اسلامی اشتغال دارند (طارمی‌راد، ۱۳۸۹: ج ۱۴، ص ۳۴۶-۳۵۱).

۳-۳. موضوع ولایت فقیه

مجموع مباحثی که امام خمینی و سایر فقها در آثار خود درباره نظریه ولایت فقیه در ابعاد گوناگون مطرح کرده‌اند، در این پژوهش با عبارت موضوع ولایت فقیه از آن یاد شده است.

۳-۴. شاخص

شاخص در لغت به نشانه، نشان‌دهنده و الگو معنا شده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۸، ص ۱۲۳۱؛ انوری، ۱۳۸۱: ج ۱، ص ۴۳۹۷). در فرهنگ علوم اجتماعی، شاخص به معنای نشانه یا اندازه‌ای از یک مفهوم آمده که بر پایه یک رشته از مشاهدات استوار است (گولد و کولب، ۱۳۸۴: ص ۵۴۰). شاخص در این پژوهش، به معنای نشانه، نماینده و مفاهیم برجسته در موضوع ولایت فقیه در ابعاد مختلف است؛ نشانه‌هایی که با کمک آن‌ها می‌توان میزان آشنایی و یا عدم آشنایی طلاب را با ابعاد مذکور دریافت و تحلیل کرد، مثل مفهوم و

پیشینه، منابع و عملکرد ولایت فقیه.

۴. شاخص‌های سنجش آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه

«مفهوم و پیشینه ولایت فقیه»، «مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات و شبهات پیرامون ولایت فقیه»، «ولایت فقیه و قانون اساسی»، «عملکرد ولایت فقیه» و «منابع مهم پیرامون ولایت فقیه»، پنج شاخص اصلی برای سنجش آگاهی طلاب با موضوع ولایت فقیه هستند. این شاخص‌ها براساس نظرات امام خمینی و برخی دیگر از فقها استخراج شده است. پس از تبیین مختصر هر شاخص، گویه‌های آنها طراحی می‌شود که مبنای ساخت پرسش‌نامه قرار می‌گیرند. بنابراین، شاخص‌های سنجش در پنج بخش به شرح ذیل هستند.^۱

۴-۱. مفهوم و پیشینه ولایت فقیه

۴-۱-۱. مفهوم ولایت فقیه

امام خمینی ولایت را به حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس معنا کرده است (امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ص ۴۰). معنای مشترک مفهوم ولایت، ارتباط و اتحاد بین دو چیز از نظر پیروی و سرپرستی است؛ به نحوی که یکی عهده‌دار بعضی از امور دیگری شود. از مظاهر این معنا، حکومت و اداره جامعه و اتحاد بین ولایت فقها و مردم است (ارسطا، ۱۳۹۴: ص ۲۸؛ جوادی آملی، ۱۳۹۱: ص ۱۲۲).

ولایت دارای اقسامی است؛ از قبیل ولایت سیاسی که به معنای اختیار اداره کشور و مدیریت سیاسی جامعه توسط فقیه عادل می‌باشد (عمید زنجانی، ۱۳۸۹: ج ۲، ص ۷۷۵). فقیه، مجتهد جامع الشرایطی است که در عصر غیبت، مجری قوانین الهی است. ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی یعنی فقیه جامع الشرایطی که منصوب خداوند بوده و مورد قبول مردم قرار می‌گیرد و با تشکیل حکومت اسلامی به اداره جامعه و اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اجتماعی اسلام می‌پردازد. از نظر ایشان، ولایت فقیه از احکام اولیه اسلام بوده و دارای همان ولایت رسول‌الله (ص) می‌باشد و اگر ولایت فقیه در کار نباشد، طاغوت است (امام خمینی، ۱۳۶۵: ص ۳۳؛ ۱۳۷۸ ب: ج ۱۰، ص ۳۰۸). از نظر امام خمینی، ولایت مطلقه فقیه به معنای ولایت

۱. ضرورت رعایت اصول و شرایط تهیه و تنظیم پرسش‌نامه (نادری و سیف نراقی، ۱۳۷۷: ص ۱۹۶؛ سرمد و همکاران، ۱۳۷۸: ص ۱۴۱؛ نبوی، ۱۳۷۵: ص ۱۳۳؛ حسن‌زاده، ۱۳۸۹: ص ۲۶۰؛ دلاور، ۱۳۷۹: ص ۱۲۰؛ دواس، ۱۳۹۰: ص ۹۰)، تاکید بر اصول و محکّمات مربوط به موضوع ولایت فقیه و پرهیز از به‌کارگیری مفاهیم و عبارات پیچیده و تخصصی، ضرورت رعایت سطح انتظار، عرف و سطح متوسط آموخته‌های پاسخ‌گویان از دلایل انتخاب این تعداد از شاخص‌ها و گویه‌ها (items) است.

فقیه جامع‌الشرایط و مورد قبول مردم برای اداره جامعه و اجرای احکام الهی است که از همه اختیارات و وظایف پیغمبر (ص) و امامان (ع) در مسائل حکومتی برخوردار است (امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ص ۴۰؛ ۱۳۷۸ ب: ج ۲۰، ص ۴۵۲؛ ج ۱۰، ص ۳۰۸).

۴-۱-۲. پیشینه ولایت فقیه

فقا از قرن چهارم هجری قمری تاکنون نظریه ولایت فقیه را به اقتضای زمان و مکان و موقعیت خود، در قالب مفاهیمی از قبیل حاکم، سلطان الاسلام و منصوب عام امام معصوم در مباحث مربوط به نماز جمعه، خمس، جهاد، حدود و غیره مطرح کرده‌اند. نظریه ولایت فقیه مورد اجماع و اتفاق نظر فقهای امامیه بوده است؛ مثل شیخ مفید، کرکی، نراقی، صاحب جواهر، نائینی و امام خمینی (جعفرپیشه‌فرد، ۱۳۸۰: ص ۴۶-۲۳۰؛ ابوطالبی، ۱۳۹۰: ص ۱۷۲-۱۷۴). چهار تن از فقهای شیعه (ابی صلاح، ابن ادریس حلّی، کرکی و نراقی)، نظریه ولایت فقیه را به صورت مفصل و مستقل پیش از امام خمینی مطرح کردند (جعفرپیشه‌فرد، ۱۳۸۰: ص ۲۲۰). فقا در مناصب ولی فقیه در خصوص افتا و قضاوت اتفاق نظر دارند.

۴-۲. مبانی، شرایط، وظایف و شباهات پیرامون ولایت فقیه

۴-۲-۱. مبانی ولایت فقیه

فقهای شیعه با دو دسته از دلایل عقلی و نقلی به اثبات ولایت فقیه می‌پردازند. برهان ضرورت نظم در جامعه اسلامی به دلیل آنکه دارای مقدمات عقلی است، به عنوان دلیل عقلی محض و مستقل نامیده می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ص ۱۵۱). به نظر امام خمینی، مجموعه احکام الهی یک نظام کلی اجتماعی را می‌سازد که حفظ آن واجب بوده و حفظ آن با تشکیل حکومت اسلامی، اجرای احکام الهی و با حاکمیت ولی فقیه میسر است؛ و در صورت عدم اجرای احکام الهی، هرج و مرج لازم می‌آید (امام خمینی، ۱۳۶۵: ص ۲۳؛ ۱۳۷۸ الف: ص ۱۷، ۲۰-۲۱). از دیدگاه ایشان، تحقق احکام الهی و حفظ نظام اسلامی، تنها به دست فقیه جامع‌الشرایط میسر بوده و این یک ضرورت عقلی همیشگی برای همه ادوار زندگی بشر است (امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ص ۱۸). ایشان معتقد است که تشکیل حکومت اسلامی بر فقهای جامع‌الشرایط واجب بوده و اگر تشکیل حکومت برای فقیه ممکن نباشد، باز هم ولایت از آنها ساقط نمی‌شود و باید به قدر مقدور به اجرای احکام الهی پردازند (امام خمینی، ۱۳۶۵: ص ۳۳).

۴-۲-۲. شرایط ولایت فقیه

برای ولایت فقا سه دسته از شرایط لازم است؛ اول، شرایط عمومی مثل عقل، ایمان و تدبیر (امام

خمینی، ۱۳۷۸ الف: ص ۳۷)، بینش صحیح سیاسی و اجتماعی، مرد بودن و پاک‌زادی (منتظری، ۱۳۶۹: ج ۲، ص ۲۳، ۳۵)؛ دوم، شرایط اختصاصی مثل علم به قانون و عدالت (امام خمینی، ۱۳۶۵: ص ۲۹)؛ و سوم، شرایط اخلاقی اعم از فضایل مثل صداقت، ساده‌زیستی، ایمان و رفق و مدارا (امام خمینی، ۱۳۹۱: ص ۲۹۷-۳۱۳؛ اکبری معلم، ۱۳۹۳ الف: ص ۱۰۳)، و پرهیز از رذایل مثل حُب دنیا، حسادت، حرص، عُجب (امام خمینی، ۱۳۷۱: ص ۱۲۴-۱۲۳)، و بُخل (منتظری، ۱۳۶۹: ج ۲، ص ۹۱-۹۲). به نظر امام خمینی، صادق بودن فقیه حاکم، مانع از دیکتاتوری وی می‌شود (امام خمینی، ۱۳۷۸ ب: ج ۱۴، ص ۹۰-۹۴: ج ۱۶، ص ۲۰۲).

۴-۲-۳. وظایف ولایت فقیه

وظایف فقیه حاکم از نظر امام خمینی عبارتند از: تبلیغ اسلام (امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ص ۱۱۶)، اجرای احکام الهی، برقراری نظام عادلانه اسلام، خدمت به مردم (همان: ص ۴۴؛ ۱۳۷۸ ب: ج ۴، ص ۲۰۱: ج ۱۸، ص ۷۸، ۸۰-۸۱؛ ج ۲۱، ص ۴۲۶)، اداره امور جامعه (امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ص ۴۰)، دفاع از کشور، دادرسی و قضاوت (همان: ص ۶۰، ۶۴)، حفظ مرزها از هجوم بیگانگان (همان: ص ۴۴)، تأمین رفاه نسبی مردم (همان: ص ۶۲، ۵۷؛ امام خمینی، ۱۳۷۸ ب: ج ۴، ص ۲۰۱؛ ج ۵، ص ۵۱۸؛ ج ۱۹، ص ۵۱) و جلب رضایت مردم (همان: ج ۱۶، ص ۴۹۱؛ ج ۱۷، ص ۲۵۳؛ ج ۱۸، ص ۳۷۸-۳۷۹؛ ج ۲۱، ص ۴۲۶). در اندیشه امام خمینی، ولی فقیه هم شئون دینی و هم سیاسی مردم را برعهده دارد؛ البته عهده‌دار وظایف امور عمومی جامعه است؛ نه خصوصی (لکزایی، ۱۳۹۴: ص ۱۸۳).

۴-۲-۴. اختیارات ولایت فقیه

دو دیدگاه مهم در حوزه اختیارات ولی فقیه وجود دارد؛ قائلان به ولایت مقیّده فقیه معتقدند، ولی فقیه تنها در امور حسبیه ولایت دارد؛ اما قائلان به ولایت مطلقه فقیه معتقدند، همه آنچه که برای پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) در شئون حکومتی ثابت بود، برای فقهای جامع‌الشرایط نیز ثابت است (امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ص ۴۰-۴۲؛ ۱۳۶۵: ص ۳۳).

۴-۲-۵. شبهات پیرامون ولایت فقیه

دو نظر عمده درباره منشأ حکومت فقیه مطرح است؛ نظریه انتصاب و نظریه انتخاب (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ص ۳۸۹؛ ارسطا، ۱۳۹۴: ص ۱۱۷؛ منتظری، ۱۳۶۹: ص ۱۹۰) و بین این دو نظریه، نقاط اشتراک و افتراق وجود دارد (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹: ص ۱۵۶-۱۵۷). وجوه مشترک مثل لزوم تشکیل حکومت اسلامی

در عصر غیبت، ثابت بودن منصب افتا و قضاوت برای فقها؛ وجوه افتراق مثل گستره ولایت فقیه و نقش مردم. از نظر امام خمینی، فقهای جامع‌الشرایط منصوب خداوند هستند؛ ولی برای فعلیت ولایت آنان، پذیرش عموم مردم الزامی است (امام خمینی، ۱۳۶۵: ص ۳۳؛ اکبری معلم، ۱۳۹۶: ص ۱۱۳). ایشان برای مردم در حکومت اسلامی حق نصیحت (امام خمینی، ۱۳۷۸: ج ۸: ص ۴۸۷-۴۸۸)، انتقاد (همان: ج ۵، ص ۴۰۹) اعتراض و حق نظارت (همان: ج ۸، ص ۵-۶) قائل است. از نگاه ایشان، حکومت اسلامی موظف به آگاهی‌بخشی و جلب نظر مردم به صورت هماهنگ و مستمر می‌باشد (همان: ج ۸، ص ۱۲۶-۱۲۷؛ ج ۱۹، ص ۳۶-۳۷؛ ج ۱۱، ص ۳۴؛ ج ۵، ص ۳۲۲؛ ج ۱۷، ص ۲۵۱-۲۵۲؛ ج ۸، ص ۱۲۶-۱۲۷).

از آنجایی که قانون اساسی مورد پذیرش مردم قرار گرفت و ولی فقیه نیز آن را امضاء کرد، وفای به این تعهد متقابل توسط مردم و رهبری واجب است (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ص ۵۰۵). امام خمینی معتقد به دموکراسی اسلامی است (امام، ۱۳۷۸: ج ۵، ص ۳۹۸، ۲۴۰)؛ به این معنا که مردم شکل حکومت را تعیین می‌کنند، ولی محتوای آن قوانین الهی است (همان: ص ۴۳۲). در حالی که در دموکراسی غربی، مردم و عقل انسان، محور تمامی امور جامعه اعم از شکل و محتوای حکومت است.

در جمهوری اسلامی ایران برای مهار قدرت سیاسی ولی فقیه، به دو شیوه مهار درونی و بیرونی عمل می‌شود؛ در نظر گرفتن ویژگی‌های عدالت، تقوا و برخورداری فقیه از حُسن سابقه (ارسطا، ۱۳۹۴: ص ۱۵۱-۱۵۸) از مکانیزم‌های مهار درونی قدرت ولی فقیه به‌شمار می‌رود؛ ولی ایجاد مکانیزم نظارت خبرگان رهبری بر اعمال ولی فقیه (همان: ص ۱۶۴)، تساوی رهبر در برابر قانون و پیش‌بینی برکناری رهبر، رسیدگی به دارایی رهبر و تکلیف نمودن رهبر به أخذ مشورت (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹: ص ۲۷۲)، از مکانیزم‌های مهار بیرونی قدرت ولایت فقیه است. از نظر امام خمینی، فقیه در صورت ارتکاب فسق، دیکتاتوری و عمل برخلاف وظایف اسلامی، از مقام خود عزل می‌شود (امام خمینی، ۱۳۸۴: ص ۳۳۰-۳۳۲).

۳-۴. ولایت فقیه و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

در قانون اساسی^۱ به جایگاه، نحوه انتخاب، شرایط، وظایف، اختیارات، نظارت بر عملکرد و دارایی‌ها و شرایط برکناری رهبری توجه شده است (هزاوه‌ئی، ۱۳۷۸: ص ۲۹-۸۷). مطابق اصل پنجم، فقیه

۱. اصول دوم، سوم، پنجم، پنجاه و هفتم، یکصد و هفتم، یکصد و هشتم، یکصد و نهم، یکصد و دهم، یکصد و یازدهم و یکصد و چهل و دوم.

جامع‌الشرایط به عنوان حاکم در عصر غیبت معرفی شده است. اصل ۱۰۹، شرایط لازم برای ولایت فقیه را تعیین کرده است. مطابق اصل ۱۰۷، مجلس خبرگان رهبری مرجع تشخیص و معرفی رهبر و ولی فقیه است. اصل ۱۱۱، شرایط برکناری رهبری را تعیین و مرجع آن را مجلس خبرگان رهبری معرفی کرد. اصل ۱۱۰، یازده وظیفه مهم رهبر را تعیین کرده که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: تعیین سیاست‌های کلی نظام و نظارت بر حسن اجرای آن و فرماندهی کل نیروهای مسلح.

۴-۴. عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران

عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته در سه قسم (اکبری معلم، ۱۴۰۰ الف: ص ۲۳۱) قابل بررسی است:

یکم؛ در منصب ولایت دینی: ولی فقیه مطابق این منصب، اقداماتی را برای تبلیغ اسلام انجام داده است؛ مثل تأسیس و تقویت نهادهای انقلابی فرهنگی اجتماعی از قبیل دفتر تبلیغات اسلامی و شورای عالی انقلاب فرهنگی (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۱۰۲، ۱۹۴)، احداث و توسعه بناهای دینی (ذوعلم، ۱۳۹۰-۱۳۹۱: ص ۱۳۶) مثل مساجد، تکایا و مدارس علوم دینی؛

دوم؛ در منصب ولایت قضایی: برخی اقدامات ولایت فقیه در این خصوص عبارتند از: تأسیس نهادهای انقلابی قضایی؛ از قبیل دادگاه و دادرسی انقلاب اسلامی و دادگاه ویژه روحانیت (ذوعلم، ۱۳۹۰-۱۳۹۱: ص ۵۹، ۶۳؛ مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۵۷-۶۳) و توسعه قضایی (کلاتری، ۱۳۸۷: ج ۵، ص ۱۷۳).

سوم؛ در منصب ولایت اجرایی: برخی از عملکردهای ولی فقیه در این منصب عبارتند از: استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران (ترخان، ۱۳۹۰-۱۳۹۱: ص ۱۸۸)، ارائه الگوی مردم‌سالاری دینی (اکبری معلم، ۱۳۹۶: ص ۱۰۷؛ موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۹۴: ج ۲، ص ۴۵۸)، تثبیت نهاد ولایت فقیه و گنجاندن آن در قانون اساسی، جلب رضایت و حمایت‌های مردم (امام خمینی، ۱۳۷۸: ج ۱۷، ص ۲۵۱-۲۵۲؛ ج ۸، ص ۱۲۶-۱۲۷؛ ج ۱۹، ص ۳۷)، تعیین و ابلاغ سیاست‌های کلی نظام، تأمین امنیت و حفظ تمامیت ارضی ایران (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۲۵۶).

۴-۵. منابع مهم (کتب) پیرامون موضوع ولایت فقیه

برخی منابع معتبر و دست اول درباره موضوع ولایت فقیه جهت آگاهی بیشتر طلاب معرفی شده‌اند؛ منابعی که به صورت کتاب مستقل و تخصصی و با محوریت اندیشه امام خمینی به چاپ رسیده‌اند، مثل

«ولایت فقیه» (حکومت اسلامی) از امام خمینی، کتاب «ولایت فقیه» از آیت‌الله معرفت و کتاب «ولایت فقیه: ولایت فقاها و عدالت» از آیت‌الله جوادی آملی.

۵. متغیرهای زمینه‌ای

هدف از تهیه و تنظیم این متغیرها، استفاده از آن‌ها در تحلیل مقایسه‌ای اطلاعات به دست آمده پیرامون میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه و ارائه راهکار مناسب می‌باشد. این متغیرها عبارتند از: جنس، سن، وضع تأهل، تابعیت، محل تحصیل، مقطع تحصیلی، تحصیل والدین و شغل والدین. در اینجا به جهت پرهیز از طولانی شدن بحث، به برخی از مهم‌ترین گویه‌ها در شاخص‌های پنج‌گانه مذکور به شرح جدول شماره (۲) اشاره می‌شود.

جدول ۲- شاخص‌های سنجش میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه

شاخص‌ها	گویه‌ها
مفهوم و پیشینه	- ولایت به معنای حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع است. - نظریه ولایت فقیه مورد اجماع و اتفاق نظر فقهای امامیه است.
مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات و شبهات	- برهان نظم در جامعه اسلامی دلیل عقلی مستقل برای اثبات ولایت فقیه است. - علم به قانون الهی از شرایط اختصاصی ولایت فقیه است. - تشکیل حکومت اسلامی برای اجرای احکام الهی بر فقهای جامع‌الشرایط واجب است. - ولی فقیه در حکومت اسلامی، رهبری دینی و سیاسی مردم را بر عهده دارد. - دیکتاتوری سبب سقوط ولایت فقیه می‌شود.
ولایت فقیه و قانون اساسی	- اصل پنجم قانون اساسی، فقیه جامع‌الشرایط را به عنوان حاکم در عصر غیبت معرفی کرد.
عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران	- تأسیس و تقویت نهادهای انقلابی از قبیل دفتر تبلیغات اسلامی، از عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت دینی است. - حفظ استقلال و تمامیت ارضی از عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت اجرایی است.
منابع مهم (کتاب) پیرامون موضوع ولایت فقیه	- کتاب «ولایت فقیه» از آثار امام خمینی، درباره نظریه ولایت فقیه است. - کتاب «ولایت فقیه: ولایت فقاها و عدالت» از آیت‌الله جوادی آملی.

۶. یافته‌های پژوهش

یافته‌های تحقیق در دو قسم زیر ارائه می‌شود.

قسم اول: آمار توصیفی

نخست سیمای نمونه آماری، سپس میانگین آشنایی طلاب با ابعاد مختلف موضوع ولایت فقیه

تحلیل می‌شود.

جدول ۳- سیمای آماری پاسخ‌گویان

محل سکونت		تأهل		سن			جنس	
روستایی	شهری	مجرد	متأهل	۷۰ تا ۴۰	۴۰ تا ۲۰	۴۰ تا ۳۰	زن	مرد
۲/۵	۹۷/۵	۱۴	۸۶	۲۳	۷۴	۴۸	۱۸	۸۲

سطح تحصیلی				تابعیت	
سطح چهار	سطح سه	سطح دو	سطح یک	خارجی	ایرانی
۱۹	۴۲	۲۹	۱۰	۱۶/۵	۸۳/۵

همان‌گونه که داده‌های جدول بالا نشان می‌دهد، ۸۲ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۱۸ درصد زن هستند؛ همچنین بیشترین درصد طلاب پاسخ‌گو (۴۸/۲) در رده سنی ۳۰ تا ۴۰ سال قرار دارند و جمع پاسخ‌گویان در دو گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ و ۳۰ تا ۴۰ سال حدود ۷۴ درصد است؛ یعنی، بیشتر پاسخ‌گویان از طلاب نسل سوم انقلاب اسلامی هستند و حدود ۲۳ درصد از رده سنی ۴۰ تا ۷۰ سال، یعنی از نسل دوم انقلاب اسلامی (اکبری معلم، ۱۳۹۳: ص ۳۳) می‌باشند.

مطابق داده‌های مذکور، ۸۶ درصد طلاب متأهل و ۱۴ درصد مجرد، ۸۳/۵ درصد ایرانی و ۱۶/۵ درصد خارجی، ۴۲ درصد سطح سه، ۲۹ درصد سطح دو، ۱۹ درصد سطح چهار و ۱۰ درصد دارای سطح یک حوزوی هستند. توزیع پاسخ‌گویان با توجه به متغیرهای زمینه‌ای و متناسب با نرخ جمعیت طلاب و الگوی نمونه‌گیری طبیعی می‌باشد.

جدول ۴- میانگین آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه

درجه	میانگین آشنایی	شاخص‌ها و ابعاد موضوع ولایت فقیه
خوب	۷۵	مفهوم و پیشینه ولایت فقیه
خوب	۶۵/۱۱	مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات و شبهات پیرامون موضوع ولایت فقیه
ضعیف	۴۴/۴۱	ولایت فقیه و قانون اساسی
خوب	۶۲/۹۵	عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی
ضعیف	۲۴/۰۴	منابع (کتب) پیرامون ولایت فقیه
متوسط	۵۴/۳۰	میانگین

برابر یافته‌های تحقیق، بالاترین میزان آشنایی طلاب با ۷۵ درصد، مربوط به شاخص «مفهوم و پیشینه

ولایت فقیه» است؛ اما آشنایی طلاب با شاخص «مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات و شبهات پیرامون موضوع ولایت فقیه» با ۶۵/۱۱ درصد، در رتبه دوم و با شاخص «عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران» با ۶۲/۹۵ درصد در رتبه سوم قرار می‌گیرد؛ که در هر سه مورد خوب ارزیابی می‌شود.

میزان آشنایی طلاب با شاخص «ولایت فقیه و قانون اساسی» با ۴۴/۴۱ و با شاخص «منابع پیرامون ولایت فقیه» با ۲۴/۰۴ درصد، ضعیف ارزیابی می‌شود؛ میانگین کل آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه در ابعاد مختلف، ۵۴/۳۰ درصد است که متوسط ارزیابی می‌شود.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که طلاب نسبت به مفهوم ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی که در حد کلی و از اصول اساسی اسلام و اندیشه ایشان است، آگاهی قابل قبولی دارند؛ اما نسبت به تعاریف دقیق از مفهوم ولایت فقیه و ولایت مطلقه فقیه، آشنایی ضعیفی دارند.

قسم دوم: مقایسه آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه براساس متغیرهای زمینه‌ای

جدول ۵- میانگین آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

جنس		سن به سال			تأهل		محل سکونت	
مرد	زن	۲۰ تا ۴۰	۴۰ تا ۷۰	متأهل	مجرد	شهری	روستایی	
۶۱/۶۶	۶۰/۹۴	۵۹/۱۹	۶۷/۷۹	۶۲/۴۹	۵۵/۷۵	۶۱/۷۷	۵۹/۵۰	

تابعیت		سطح تحصیلی				مدت زمان تحصیل	
ایرانی	خارجی	سطح سه	سطح دو	سطح چهار	۱۰ تا ۱۵	۱۵ تا ۲۰	۲۰ به بالا
۶۱/۶۷	۶۲	۶۲/۴۴	۵۸/۷۶	۶۶/۰۸	۵۷/۶۴	۵۸/۳۰	۶۲/۸۸

مطابق داده‌های فوق، میانگین آشنایی طلاب مرد (۶۱/۶۶ درصد) و زن (۶۰/۹۴ درصد) با موضوع ولایت فقیه، به هم نزدیک است؛ یعنی متغیر جنسیت در میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه تأثیر نداشته است.

میانگین آشنایی طلاب مجرد با موضوع ولایت فقیه، ۵۵/۷۵ درصد و طلاب متأهل ۶۲/۴۹ درصد و فاصله بین آن دو حدود ۷ واحد است. بنابراین، متغیر وضعیت تأهل در میزان آشنایی طلاب مؤثر بوده است. فاصله بین آشنایی طلاب شهری و روستایی با موضوع ولایت فقیه حدود ۲ واحد و بین طلاب ایرانی و خارجی کمتر از یک واحد است؛ که معنادار به نظر نمی‌رسد؛ بنابراین، متغیر محل سکونت و تابعیت، تأثیر آشکاری بر میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه نداشته است.

آشنایی طلاب در دوره‌های سنی مختلف با موضوع ولایت فقیه دارای فاصله معناداری است؛ یعنی هرچه سن طلاب بیشتر بوده، میزان آشنایی آنان با موضوع ولایت فقیه نیز بیشتر است. داده‌ها نشان می‌دهد که موضوع ولایت فقیه در ابعاد مختلف، در حد انتظار به طلاب نسل سوم، به ویژه نسل چهارم انقلاب اسلامی، منتقل نشده است. همچنین آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه با ارتقای سطوح تحصیلی و افزایش سنوات تحصیلی آنان، بیشتر می‌شود؛ بنابراین، متغیر سطح تحصیلی و سنوات تحصیلی بر میزان آشنایی طلاب تأثیر داشته است.

۷. نتیجه‌گیری

نظریه ولایت فقیه مورد تأکید امام خمینی با همراهی طلاب انقلابی در میان مردم گسترش یافت و پایه نظام جمهوری اسلامی ایران گردید. بدیهی است برای استمرار آن بایستی نظریه ولایت فقیه توسط طلاب حفظ و به نسل جدید منتقل شود. نظر به تقدم مرحله آشنایی با نظریه ولایت فقیه برای حفظ و ترویج آن، میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه مورد بررسی قرار گرفت؛ تا نقاط قوت و ضعف طلاب در خصوص موضوع مذکور معین گردد.

در اینجا به برخی از نتایج این پژوهش اشاره می‌شود.

- در این تحقیق، پنج شاخص به همراه گویه‌های مربوطه برای ساخت پرسش‌نامه و اجرای پیمایش جهت سنجش میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه امام خمینی استخراج و معرفی شد؛
- مطابق یافته‌های پژوهش، بالاترین میزان آشنایی طلاب، مربوط به شاخص «مفهوم و پیشینه ولایت فقیه» با ۷۵ درصد و پایین‌ترین میزان آشنایی طلاب مربوط به شاخص «منابع موجود پیرامون موضوع ولایت فقیه» با ۲۴ درصد است؛ که اولی، خوب ولی دومی، ضعیف ارزیابی شده است؛
- برابر یافته‌های تحقیق، میزان آشنایی طلاب با شاخص «مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات و شبهات پیرامون موضوع ولایت فقیه» با ۶۵/۱۱ و با شاخص «عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران» با ۶۲/۹۵ درصد، خوب ارزیابی شده است؛
- برابر داده‌های بدست آمده، میزان آشنایی طلاب با شاخص «ولایت فقیه و قانون اساسی» با ۴۴/۴۱ درصد، ضعیف ارزیابی شده است؛

- در یک جمع‌بندی کلی در خصوص متغیرهای زمینه‌ای، سه متغیر جنس، تابعیت و محل سکونت در میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه مؤثر نبوده‌اند، ولی پنج متغیر زمینه‌ای وضع تأهل، سن، سطح

تحصیلی، محل تحصیل و سنوات تحصیلی طلاب در میزان آشنایی آنان تاثیرگذار بوده است؛

- میانگین کل میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه، ۵۴/۳۰ درصد بوده که متوسط ارزیابی شده است. با توجه به انتظار عمومی از طلاب، آن هم طلاب مستقر در قم به عنوان پایگاه انقلاب اسلامی، امید می‌رفت میانگین آشنایی آنان با موضوع ولایت فقیه بیش از این میزان باشد.

- میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه در آن دسته از گویه‌هایی که جنبه محوری داشته و از اصول اساسی اندیشه امام خمینی در موضوع ولایت فقیه به حساب می‌آید، در حد عالی است؛ مثل آشنایی با این عبارت معروف امام خمینی که فرمود: «ولایت فقیه همان ولایت رسول‌الله صلی‌الله‌(ص) است»؛ اما میزان آشنایی طلاب در آن دسته از گویه‌هایی که به صورت محدود مورد توجه هستند، در حد ضعیف است؛ مثل مفهوم ولایت فقیه، ولایت مطلقه فقیه و عملکرد ولایت فقیه به تفکیک مناصب سه گانه فقیه.

- همان‌طور که قبلاً اشاره شد، نوآوری این تحقیق در شاخص‌بندی موضوع ولایت فقیه و انجام پیمایش و تحقیق میدانی در حوزه علمیه به همراه تحلیل یافته‌های به دست آمده با رویکرد جامعه‌شناسی سیاسی است.

۸. پیشنهادها

- در ادامه پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت و افزایش میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه ارائه می‌شود:
۱. در برنامه‌ریزی برای افزایش آگاهی طلاب با موضوع ولایت فقیه، به همه ابعاد موضوع توجه شود؛
 ۲. در تبیین شرایط ولایت فقیه برای طلاب، هر سه قسم شرایط عمومی، اختصاصی و اخلاقی ولی فقیه مورد توجه قرار گیرد؛
 ۳. عملکرد ولایت فقیه به تفکیک سه منصب ولایت دینی، قضایی و اجرایی ولی فقیه تبیین شود؛
 ۴. در برنامه‌ریزی برای آشنایی طلاب با منابع موجود پیرامون موضوع ولایت فقیه، با اولویت کتاب‌های امام خمینی، و سپس کتاب‌های سایر صاحب‌نظران اسلامی معاصر و در مرحله بعد، به کتاب‌های صاحب‌نظران رقیب توجه شود؛
 ۵. در تبیین موضوع ولایت فقیه برای طلاب، بهره‌گیری از همه عوامل جامعه‌پذیری سیاسی ضروری است؛ مثل نظام آموزشی، مساجد، دستگاه‌های فرهنگی و فضای مجازی؛
 ۶. متون آموزشی طلاب پیرامون موضوع ولایت فقیه در سطوح مختلف طراحی و حداقل طی دوازده سال تحصیلی طلاب به صورت مستمر و مرحله‌ای مورد تدریس قرار گیرد؛

۷. به دلیل عدم تأثیر متغیرهای زمینه‌ای جنسیت، تابعیت و محل سکونت طلاب در میزان آشنایی آنان با موضوع ولایت فقیه، نیازی نیست که مسئولان، برنامه‌های خود را برای حفظ و افزایش آشنایی طلاب به تفکیک متغیرهای مذکور تنظیم و اجرا نمایند؛ اما با عنایت به تأثیر متغیرهای زمینه‌ای وضعیت تأهل، سن، سطح تحصیلی، محل تحصیل و سنوات تحصیلی در میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه، به منظور اثربخش بودن کار، ضروری است مسئولان، برنامه‌های خود را به تفکیک متغیرهای یادشده تدوین و اجرا نمایند؛

۸. تأسیس نشریات علمی در خصوص موضوع ولایت فقیه ویژه طلاب، أخذ پایان‌نامه و رساله طلاب در موضوع ولایت فقیه و اولویت دادن موضوع ولایت فقیه در کتاب سال حوزه از راهکارهای مناسب برای حفظ و ارتقای سطح آگاهی طلاب در این زمینه است؛

۹. مطابق یافته‌های تحقیق، برنامه‌ریزی برای حفظ و افزایش میزان آشنایی طلاب با موضوع ولایت فقیه، به ترتیب اولویت‌های ذیل توصیه می‌شود؛ یعنی هرچه میزان آشنایی طلاب پایین‌تر بوده، در اولویت بالاتر قرار گرفته است.

اولویت اول: آشنایی با منابع مهم موجود (کتاب) پیرامون موضوع ولایت فقیه؛

اولویت دوم: آشنایی با اصول قانون اساسی و ولایت فقیه؛

اولویت سوم: آشنایی با عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران؛

اولویت چهارم: آشنایی با مبانی، شرایط، وظایف، اختیارات و شبهات پیرامون موضوع ولایت فقیه؛

اولویت پنجم: آشنایی با مفهوم و پیشینه ولایت فقیه.

امید است حوزه علمیه و مسئولان مراکز و موسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی کشور به یافته‌ها و پیشنهادهای این پژوهش میدانی التفات بیشتری نموده و متناسب با ظرفیت‌ها و امکانات خود در اجرای پیشنهادها با برنامه‌ریزی، همت گمارند.

منابع

- ابوطالبی، محمد (۱۳۹۰). *ولایت فقیه از دیرباز تا امروز*. قم: انتشارات ولاء منتظر.
- ارسطا، محمدجواد (۱۳۹۴). *نگاهی به مبانی تحلیلی نظام جمهوری اسلامی ایران*. قم: موسسه بوستان کتاب.
- اکبری معلم، علی (۱۳۹۳ الف). *اخلاق سیاسی امام خمینی و نسل سوم انقلاب اسلامی ایران*. *سیاست متعالیه*، ۲(۵): ص ۱۰۳-۱۲۰.
- اکبری معلم، علی (۱۳۹۳ ب). *بررسی میزان آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با فلسفه سیاسی امام خمینی*. *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ۴(۱۱): ص ۸۱-۱۰۴.
- اکبری معلم، علی (۱۳۹۶). *شاخص‌های اندیشه سیاسی امام خمینی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام.
- اکبری معلم، علی (۱۴۰۰ الف). *بررسی میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در چهار دهه جمهوری اسلامی ایران*. *سیاست متعالیه*، ۹(۳۴): ص ۲۳۱-۲۴۸.
- اکبری معلم، علی (۱۴۰۰ ب). *بررسی میزان آشنایی طلاب با شرایط، وظایف و اختیارات ولایت فقیه با تاکید بر اندیشه امام خمینی*. *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ۱۱(۴۱): ص ۱-۱۸.
- انوری، حسن (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*. تهران: انتشارات سخن، ج ۱.
- ترخان، قاسم (۱۳۹۰-۱۳۹۱). *مبانی و کارکردهای ولایت فقیه*. *کتاب نقد*، ۱۳-۱۴(۶۱-۶۲): ص ۶۲-۶۱.
- توسلی، غلامعباس (۱۳۶۹). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*. تهران: سمت.
- جعفرپیشه‌فرد، مصطفی (۱۳۸۰). *پیشینه نظریه ولایت فقیه*. قم: دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱). *ولایت فقیه: ولایت فقهت و عدالت*. قم: مرکز نشر اسراء.
- حسن‌زاده، رمضان (۱۳۸۹). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: نشر ساوالان.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۶۵). *شؤون و اختیارات ولی فقیه: ترجمه مبحث ولایت فقیه از کتاب البیع*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۱). *شرح چهل حدیث*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۸ الف). *ولایت فقیه*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۸ ب). *صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۴-۵، ۸-۱۱، ۱۳-۱۴، ۱۶-۲۱.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۴). *حکومت اسلامی و ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۹۱). *شرح حدیث جنود عقل و جهل*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۹۳). *وصیت‌نامه سیاسی- الهی*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهل و نهم.
- دلاور، علی (۱۳۷۹). *روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی*. تهران: موسسه نشر ویرایش.

- دواس، دی. ای. (۱۳۹۰). *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*. ترجمه هوشنگ ناییب. تهران: نشر نی.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). *لغتنامه دهخدا*. زیر نظر محمد معین و سیدجعفر شهیدی. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ج ۱، ۸.
- ذوعلم، علی (۱۳۹۰-۱۳۹۱). کارکردهای ولایت فقیه در عرصه بنیان‌ها و نهادهای دینی. *کتاب نقد*، ۱۳-۱۴ (۶۱-۶۲).
- رجالی تهرانی، علیرضا (۱۳۷۹). ولایت فقیه در عصر غیبت. قم: انتشارات نبوغ.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۷۸). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: موسسه انتشارات آگاه.
- طارمی‌راد، حسن (۱۳۸۹). حوزه علمیه. در: *دانشنامه جهان اسلام*. تهران: بنیاد دائره‌المعارف اسلامی، ج ۱۴.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۹). *دانشنامه فقه سیاسی (مشمول بر وائزگان فقهی و حقوق عمومی)*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ج ۲.
- عمید، حسن (۱۳۶۳). فرهنگ عمید. تهران: انتشارات امیرکبیر، ج ۱.
- کلانتری، ابراهیم (۱۳۸۷). *درآمد: مروری بر کارنامه سی ساله جمهوری اسلامی ایران*. در: *مجموعه مقالات نخستین همایش علمی درآمدی بر کارنامه نظام جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دانشگاه تهران، ج ۵.
- کمالی، علی اکبر (۱۳۷۴). *بررسی مفهوم جامعه‌پذیری سیاسی*. تهران: معاونت پرورشی سازمان تبلیغات اسلامی.
- گولد، جولیس؛ کولب، ویلیام ل. (۱۳۸۴). *فرهنگ علوم اجتماعی*. گروه مترجمان. تهران: انتشارات مازیار.
- لکزایی، نجف (۱۳۹۴). *اندیشه سیاسی امام خمینی*. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- مرکز اسناد انقلاب اسلامی (۱۳۸۷). *فرهنگ‌نامه نهادهای انقلاب اسلامی*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- مک‌آیور، ر. م. (۱۳۴۴). *جامعه و حکومت*. ترجمه ابراهیم علی‌کنی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- منتظری، حسینعلی (۱۳۶۹). *مبانی فقهی حکومت اسلامی*. ترجمه محمود صلواتی. قم: نشر تفکر، ج ۲.
- موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت (۱۳۹۴). *کارکرد ولایت فقیه در نظام جمهوری اسلامی: احیاء و تبیین باورهای ناب توحیدی*. تهران: موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ج ۲.
- نادری، عزت‌الله؛ سیف‌نراقی، مریم (۱۳۷۷). *روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی با تاکید بر علوم تربیتی*. تهران: انتشارات بدر.
- نبوی، بهروز (۱۳۷۵). *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم اجتماعی*. تهران: انتشارات کتابخانه فروردین.
- هزاوه‌ئی، سیدمهدی (۱۳۷۸). *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: نشر محسن.